

ПІДСТАВИ ЗАСТОСУВАННЯ ТИМЧАСОВОГО ОБМЕЖЕННЯ У КОРИСТУВАННІ СПЕЦІАЛЬНИМ ПРАВОМ

THE FOUNDATIONS APPLICATION OF TEMPORAL LIMITATION IN USING THE SPECIAL RIGHT

Пархоменко Я.О.,

*ад'юнкта кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ*

У статті розглянуто систему заходів забезпечення кримінального провадження за чинним Кримінальним процесуальним кодексом України. Досліджено тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом як один із видів заходів забезпечення кримінального провадження. Здійснено аналіз запропонованих законодавцем підстав застосування цього заходу процесуального примусу.

Ключові слова: заходи забезпечення кримінального провадження, примус, кримінально-процесуальний примус, кримінальне провадження, тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом.

В статье рассмотрена система мер обеспечения уголовного производства по действующему Уголовному процессуальному кодексу Украины. Исследовано временное ограничение в пользовании специальным правом как один из видов мер обеспечения уголовного производства. Осуществлен анализ предложенных законодателем оснований применения данного мероприятия процессуального принуждения.

Ключевые слова: меры обеспечения уголовного производства, принуждение, уголовно-процесуальное принуждение, уголовное производство, временное ограничение в пользовании специальным правом.

In the article is considered the system of measures to ensure the criminal proceedings under the current Criminal Procedural Code of Ukraine. It is investigated temporary restriction in using of special rights as one of the types of measures to ensure the criminal proceedings, including the analysis of the proposed legislature grounds for the application of this measure of procedural coercion.

Key words: measures to ensure the criminal proceedings, coercion, criminal procedure coercion, criminal procedure, temporal limitation in using the special right.

Постановка проблеми. Із прийняттям Кримінального процесуального кодексу України 2012 року було впроваджено низку нових інститутів, зокрема визначено заходи забезпечення кримінального провадження. З'явився новий для українського судочинства захід забезпечення кримінального провадження – тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом. Водночас практика застосування норм, передбачених у главі 13 КПК України «Тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом», свідчить про наявність процесуальних і практичних проблем.

Стан опрацювання. Дослідженню тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом приділено увагу у науковій літературі, проте проблеми застосування цього заходу процесуального примусу лише частково розглянуто в працях О.Г. Гуміна, В.В. Назарова, М.А. Погорецького, Л.Д. Удалової, В.І. Фаринника. Водночас зазначені дослідження не сприяють вирішенню проблем, що виникають під час практичної діяльності.

Метою статті є визначення правових підстав для застосування тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом під час кримінального провадження.

Виклад основного матеріалу. Із прийняттям Кримінального процесуального кодексу України 2012 року було впроваджено низку нових правових інститутів, зокрема визначено заходи забезпечення кримінального провадження та підстави їх

застосування. Статтею 132 КПК України встановлено загальні правила застосування заходів забезпечення кримінального провадження, які здебільшого можуть застосовуватися на підставі ухвали слідчого судді або суду [1].

Особливу увагу привертає новий для кримінального судочинства захід забезпечення кримінального провадження – тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом.

Проте тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом слід відрізнити від такого виду кримінального покарання, як позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, передбачене ст. 55 КК України, що характеризується як основне або додаткове покарання, яке може бути призначене судом за вчинений злочин за наявності підстав, що визначаються характером діяння й ознаками суб'єкта злочину.

На відміну від інших заходів забезпечення кримінального провадження (ч. 1 ст. 140 КПК України містить визначення приводу, ч. 1 ст. 159 КПК України – тимчасового доступу до речей і документів, ч. 1 ст. 167 КПК України – тимчасового вилучення майна, ч. 1 ст. 170 КПК України – арешту майна), КПК України не містить визначення тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом.

Автори Ю.М. Грошевий, В.Я. Тацій, А.Р. Туманянц у своєму підручнику з кримінального процесу тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом розглядають як захід забезпечення кримі-

нального провадження, сутність якого полягає в обмеженні підозрюваного (а в разі продовження строку його дії – й обвинуваченого) у користуванні спеціальним правом, що застосовується за рішенням слідчого судді на певний строк для припинення кримінального правопорушення чи запобігання вчиненню іншого, припинення або запобігання протиправній поведінці підозрюваного щодо перешкодження кримінальному провадженню; забезпечення відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням [2, с. 272].

Проте у разі наявності умов, визначених у ч. 1 ст. 148 КПК України, слідчий, прокурор, інша уповноважена службова особа мають право тимчасово вилучити документи, що посвідчують користування спеціальним правом, у законно затриманій ними особи в порядку, передбаченому ст. 208 КПК України.

Відповідно до роз'яснень Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ [3] поданню клопотання прокурора, слідчого (за погодженням із прокурором) про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом може передувати тимчасове вилучення слідчим, прокурором чи іншою уповноваженою особою у законно затриманій ними особи (у порядку, передбаченому ст. 208 КПК України) документів, що посвідчують таке право (право керування транспортним засобом або судном, право полювання, право на здійснення підприємницької діяльності).

Значимо, що у тлумачному словнику сучасної української мови термін «обмеження» визначено так: установлювати певні межі чого-небудь, зв'язувати щось обмежувальними умовами [4, с. 810].

Таким чином, ми вважаємо, що тимчасове вилучення документів, що надають право користуватися спеціальним правом, під час затримання призводить до встановлення тимчасових обмежень прав підозрюваного у користуванні спеціальним правом.

Тому, на наш погляд, досить вдале визначення цього заходу надано у підручнику із кримінального процесу за редакцією В.В. Коваленка, Л.Д. Удалової, Д.П. Письменного: тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом – це «захід забезпечення кримінального провадження, який полягає у тимчасовому вилученні слідчим, прокурором, іншою уповноваженою службовою особою у затриманій ними особи документів, які посвідчують користування спеціальним правом, та у тимчасовому обмеженні підозрюваного у користуванні цим правом» [5, с. 199].

Тимчасово вилученими можуть бути документи, які посвідчують користування таким спеціальним правом (ч. 1 ст. 148 КПК України):

- право керування транспортним засобом або судном;
- право полювання;
- право на здійснення підприємницької діяльності.

У наукових публікаціях досить часто розглядаються питання щодо уточнення переліку документів,

які можуть бути вилучені під час накладення тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом. Проблематику цього питання ми розглянемо у подальших наших публікаціях.

Тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом може бути здійснене на підставі рішення слідчого судді під час досудового розслідування на строк не більше двох місяців. Проте цей строк може бути продовжений, якщо прокурор доведе, що обставини, які стали підставою для тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом, продовжують існувати; сторона обвинувачення не мала можливості забезпечити досягнення цілей, заради яких було обмежено користування спеціальним правом, іншими способами протягом дії попередньої ухвали.

Суб'єктом, стосовно якого приймається рішення про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом, є підозрюваний, а у випадках продовження строку дії цього заходу може бути й обвинувачений.

Слід зазначити, що обмеження, передбачені цим заходом, мають тимчасовий характер і застосовуються з метою, яка конкретизована у ч. 1 ст. 148 КПК України, а саме для припинення кримінального правопорушення чи запобігання вчинення іншого, припинення або запобігання протиправній поведінці підозрюваного щодо перешкодження кримінальному провадженню, забезпечення відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням.

Будь-який захід процесуального примусу може бути реалізований лише за наявності підстав для його застосування. Вивчення глави 13 КПК України дає змогу зрозуміти, що законодавець чітко не визначив підстави тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом.

Водночас ч. 2 ст. 150 КПК України зобов'язує прокурора, слідчого за погодженням із прокурором у клопотанні про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом зазначити причини, у зв'язку з якими потрібно здійснити тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом.

Це свідчить про актуальність і необхідність визначення на теоретичному рівні підстав тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом та їх законодавчого закріплення у КПК України.

Слід враховувати, що застосування цього заходу можливе лише за умови, коли кримінальне правопорушення вчинене з використанням спеціального права або коли наявність у особи спеціального права може сприяти вчиненню нею у подальшому кримінальних правопорушень. Саме тому під час вивчення зазначеного заходу постає питання стосовно того, якими правовими підставами повинен керуватися прокурор, слідчий за погодженням із прокурором для прийняття рішення про застосування тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом.

Пропонуємо звернути увагу на наявність у главі 13 формулювання «достатні підстави вважати». Так, у ч. 1 ст. 152 КПК України зазначено, що під час вирішення питання про тимчасове обмеження у користу-

ванні спеціальним правом слідчий суддя відмовляє у задоволенні клопотання про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом, якщо слідчий, прокурор не доведе наявність достатніх підстав вважати, що такий захід необхідний для припинення кримінального правопорушення чи запобігання вчиненню іншого, припинення або запобігання протиправній поведінці підозрюваного щодо перешкодження кримінальному провадженню, забезпечення відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням.

На наш погляд, є некоректним використання оціночного поняття «достатні підстави вважати». Виходячи з аналізу глави 4 КПК України «Докази і доказування», ми вважаємо, що має йтися саме про фактичні дані, встановлені процесуальними засобами доказування.

Свого часу П.М. Давидовим і П.П. Якимовим були висловлені міркування щодо підстав застосування заходів процесуального примусу. Згідно з переконаннями цих учених, підставами застосування таких заходів є дві групи доказів: докази, що встановлюють факт існування минулої події, і докази, що встановлюють можливість настання майбутньої події. До першої групи підстав, на їхню думку, належать докази, що підтверджують учинення злочину та ступінь суспільної небезпечності особи, яка його вчинила. До другої – докази, що підтверджують можливість з боку обвинуваченого ухилитись від слідства та суду чи відбування покарання, здійснення перешкод для встановлення істини, продовження вчинення незаконних, злочинних дій [6, с. 83–84].

Ми частково погоджуємось із думкою вказаних авторів, адже заходи кримінального процесуального примусу застосовуються до особи не у зв'язку із ступенем її суспільної небезпечності чи ступенем тяжкості вчиненого нею злочином, а на підставі того,

що особа, яка притягається до кримінальної відповідальності, вдається до незаконних дій під час кримінального провадження або з огляду на об'єктивні дані може їх учинити.

Ф.М. Кудін зауважував, що застосування примусу викликано не тим, чи становить особа підвищену суспільну небезпеку і чи вчинено нею тяжкий злочин, а поведінкою самої особи, яка перешкоджає кримінально-процесуальній діяльності [7, с. 109–110].

Слід також зазначити, що в ч. 1 ст. 131 КПК України зазначено, що заходи забезпечення кримінального провадження застосовуються з метою досягнення дієвості кримінального провадження.

Отже, враховуючи вищевикладене, виходячи зі змісту ст. 148 КПК України, можна визначити, що тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом застосовується у таких випадках:

1) наявності фактичних даних, які свідчать про здійснення незаконних дій (вчинення кримінального правопорушення, неправомірної поведінки);

2) наявності фактичних даних про можливість здійснення незаконних дій (вчинення іншого кримінального правопорушення, протиправна поведінка підозрюваного щодо перешкодження кримінальному провадженню, забезпечення відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням).

Висновки. Вищезазначене дає змогу зробити висновок про те, що підставами застосування тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом можуть бути тільки фактичні дані, що містяться у процесуальних джерелах доказів, які вказують на те, що підозрюваний чи обвинувачений може перешкоджати кримінальному провадженню, відшкодуванню завданої злочином шкоди або продовжувати займатися злочинною діяльністю, пов'язаною із використанням спеціального права.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України № 4651-VI від 13.04.2012 р. // Голос України. – 2012. – № 90–91.
2. Кримінальний процес : [підруч.] / Ю.М. Грошевий, В.Я. Тацій, А.Р. Туманянц та ін. ; за ред. В.Я. Тація, Ю.М. Грошевого, О.В. Капліної, О.Г. Шило. – Харків : Право, 2013. – 824 с.
3. Про деякі питання здійснення слідчим суддею суду першої інстанції судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження : лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ № 223-558/0/4-13 від 5.04.2013 р. // Судовий вісник. – К., 2013. – № 4.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К. – Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
5. Кримінальний процес : [підруч.] / за заг. ред. В.В. Коваленка, Л.Д. Удалової, Д.П. Письменного. – К. : Центр учб. літ-ри, 2013. – 544 с.
6. Давыдов П.М. Применение мер процессуального принуждения по основам уголовного судопроизводства Союза ССР и союзных республик / П.М. Давыдов, П.П. Якимов. – Свердловск : Изд-во Свердлов. юрид. ин-та, 1961. – 118 с.
7. Кудин Ф.М. Принуждение в уголовном судопроизводстве / Ф.М. Кудин. – Красноярск : Изд-во Краснояр. ун-та, 1985. – 135 с.